

CUNOAȘTEREA – O CREAȚIE

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Knowledge – Creation. The study is based on the idea that the gnoseology and epistemology of Lucian Blaga meet inside his philosophical system due to a unique and original perspective of knowledge-creation. This knowledge-creation perspective is revealed especially with regard to Luciferic knowledge, which implies both an original metaphysics proposed by Lucian Blaga, but also a special epistemology described by pragmatism.

In this respect the author emphasizes also the argument of Michael Jones. Knowledge is part of this metaphysical vision of the totality of existence. In its capacity as a constitutive part of an architectural edifice, knowledge is imposed as something to be constituted and not necessarily as something to be discovered. In this way of problematizing knowledge resides the pragmatist strand, with integrative qualities, paradoxically, even intertwined with Blaga's original metaphysical vision, with confluences in E. Husserl, G. Bachelard, Șt. Lupașcu, C. O. Schrag.

Keywords: epistemology, Lucian Blaga, luciferic knowledge, knowledge-creation, pragmatism.

Lucian Blaga include în sistemul său filosofic o perspectivă unică și originală a cunoașterii-creație, prezentând o varietate de aspecte caracteristice. Perspectiva cunoașterii-creație se relevă mai ales în ceea ce privește cunoașterea luciferică¹, aceasta implicând deopotrivă o metafizică originală propusă de Lucian Blaga, dar și o epistemologie aparte descrisă de pragmatism.

Sistemul filosofic blagian este definit chiar de autor ca „viziune metafizică despre totalitatea existenței” (*Schița unei autoprezentări filosofice*, 1938)² și ca o „biserică cu mai multe cupole”. Sensul metaforei menționate este acela de construcție,

¹ Lucian Blaga introduce ideea de sens al cunoașterii. Cunoașterea paradisiacă este orientată către plus (plus-cunoașterea) și poate fi subsumată cunoașterii științifice uzuale. Cunoașterea luciferică „minus” cunoaștere, nu reprezintă o cunoaștere diminuată, ci o cunoaștere înălțată, creativă, constând în mistere „smulse” și apropiate de om ca mistere atenuate ori permanentizate. Cunoașterea de tip luciferic provoacă cunoașterea științifică în aceeași măsură în care o și îmbogățește. Un exemplu pentru cunoașterea luciferică la care se recurge adesea este descrierea luminii ca undă și corpuscul, o antinomie. Dar exemplele pot fi multiple și mai recente (vezi așa-numita *beauty particle* a cărei degradare produce preferențial electroni față de muoni, punând astfel la încercare Modelul Standard).

² Lucian Blaga, *Schița unei autoprezentări filosofice*, în *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga*, București, Editura Științifică, 1996, pp. 29–30.

de arhitectonică înălțătoare, poli-ideatică, dar nu acela de contemplare și venerare dincolo de accesul critic al oricărei interogații.

Cunoașterea este parte a acestei viziuni metafizice despre totalitatea existenței. În calitatea sa de parte constitutivă a unui edificiu arhitectonic cunoașterea se impune ca ceva de constituit și nu neapărat ca ceva de descoperit. În acest mod de a problematiza cunoașterea rezidă filonul pragmatist, în mod paradoxal, chiar împletit cu viziunea metafizică, întretesut în această viziune, nefiind ceva separat rezultat al unei interpretări insolite. Pragmatistii nu situează cunoașterea și epistemologia într-o „filosofie de elită”, iar dacă ajung să se despartă de metafizică, ne putem aminti, recurgând la o mică paranteză, faptul că pragmatismul american s-a înfiripat în 1872 într-un „laborator” de discuții filosofice numit mai mult sau mai puțin ironic de către Charles Peirce „Clubul de metafizică”, în care-i regăsim, între alții, pe Peirce și pe William James. Pragmatismul se impune în secolul al XIX-lea datorită logicianului Charles Peirce și evidențiază în filosofie o combinație specifică de „fallibilism” și intelectualism, constituind cunoașterea în jurul unui adevăr perspectival, ca adevăr contextualizat și nu ca demers apodictic. În această viziune, Peirce propune „maxima pragmatică”³: semnificațiile ipotezelor filosofice se pot clarifica numai prin corelație cu practica și mai precis, cu consecințele practice pe care le produc.

Dar, revenind la cunoașterea-creație pe care o considerăm o contribuție originală deosebită a filosofului de Lucian Blaga, consecințele practice sunt provenite într-o formulare plasticizantă din „lucrul cu misterul”: antinomiile, metaforele revelatorii și creativitatea corelată cu istoricitatea.

Cunoașterea-creație prezintă aparent o conexiune tensionată. Să pornim de la a observa rolul fundamental al teoriei cunoașterii în sistemul lui Lucian Blaga. Discuția cunoașterii-creație trebuie condusă în corelație cu o perspectivă de ansamblu și cu o înțelegere esențializată a acestui sistem filosofic, totodată evidențind faptul că teoria despre cunoaștere a lui Lucian Blaga este unică în surprinderea singularității omului ca agent cunoscător.

Sistemul modern, disciplinar și interdisciplinar realizat de Lucian Blaga se bazează pe concepte cheie majore: misterul și cunoașterea, stilul și cultura. Pentru înțelegerea rolului cheie jucat de cunoaștere în sistemul filosofic este semnificativ să revedem temele mari ale acestui sistem: omul ca unică mutație ontologică și cosmologică situată în orizontul misterului; accesul a omului la stil și categorii abisale și relația privilegiată a omului cu acestea; omul creator de cunoaștere, cultură și istorie, un creator care are între instrumentele decisive stilul, acesta văzut însă ca fenomen originar declanșator al cunoașterii, dar și instrumentele culturii și istoriei. Situarea omului în orizontul misterului conduce la cunoaștere și creație, omul producându-și astfel cultura și istoria.

³ Charles S. Peirce, *Pragmatism as a Principle and Method of Right Thinking*, Albany, State University of New York Press, 1997.

Un orizont al misterului este imanent și inerent conștiinței umane⁴. Epistemologia este în cazul acestui sistem filosofic o parte a unei ontologii specifice, umane, de tip cultural, dar și o parte a unei metafizici. „Gândirea contemporană a animalizat întrucâtva omul și prin consecințele, ce le scoate din așa-zisa «existență în lume».”⁵ Deși Blaga nu respingea cu aroganță apropierea filosofiei de psihologie, o anumită psihologizare facilă este refuzată: „Pentru circumscrierea lirică a acestei existențe ni se oferă termeni ca «îngrijorare», «anxietate» etc. ceea ce iarăși nu este ceva specific uman.”⁶ Să nu uităm, modernitatea de atunci, ca și cea de acum, se însoțea de astfel de termeni cheie pentru deschierea spiritului timpului prezent, care nu au reprezentat exclusiv suferință și limitări, ci au dat un anumit impuls unor direcții artistice și totodată au încetșosat întrucâtva privilegiatul orizont al misterului, atât de important pentru om, din perspectiva filosofului Blaga.

Specificul uman nu ține de „existența în lume”, adică nu este profund dependent nici de biologic și de mediu, nici de comportament și nici de adecvarea ori reacția la contexte, deși acestea pot avea rolul lor.

Nu, existența umană este ca aspect fundamental «existență în mister», existență *săltată* [subl. ns.] într-un orizont, datorită căruia *eo ipso* lumea ca împletire și urzeală de date imediate e depășită și cade ca țarina de pe călcâie în mers. A exista ca om înseamnă din capul locului a găsi o distanță față de imediat, prin situarea în mister. Imediatul nu există pentru un om decât spre a fi depășit. Imediatul există pentru om numai ca pasaj. Ca simptom al unui altceva, ca signal al unui „dincolo”.⁷

Conceptele cheie menționate misterul și cunoașterea, împreună cu stilul și cultura sunt reunite în concepția despre totalitatea existenței, nu doar între ele, în sensul în care își susțin reciproc semnificațiile conferite de către filosoful Lucian Blaga, au rolul de a ilumina reciproc aceste semnificații și contribuie împreună în mod decisiv la constituirea viziunii despre totalitatea existenței. Aceasta este o *viziune ontologico-epistemologică*, în care, agentul cunoscător subiectiv, ființa umană, își organizează existența în jurul unui rol ontologic și epistemologic unic, activ și decisiv pentru totalitatea existenței.

Acest rol deosebit rezervat ființei umane decurge din unicitatea omului și a existenței sale – nu „pentru imediat și securitate”, ca la alte specii, ci „în orizontul misterului și pentru revelație”. În cazul omului, mutația biologică, care determină

⁴ Lucian Blaga, *Schița unei autoprezentări filosofice*, în *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga*, ed. cit, p. 11.

⁵ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 365.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

existența multor specii, este desăvârșită „datorită unei mutațiuni ontologice, singulară în univers”⁸. Existența în orizontul misterului se rotunjește complementar cu existența pentru revelare.

Datorită mutației ontologice care creează propriu-zis omul, această ființă tinde să-și reveleze sieși misterul. Acest lucru este posibil pe două căi: prin acte de cunoaștere, sau prin acte plăsmuitoare. Revelarea prin plăsmuiri duce în genere la creație culturală. Pentru a ne explica geneza culturii (creația) nu e deci de loc necesar să recurgem la ipoteza unui «suflet special» al culturii. Repetăm, cultura e trupul și expresia unui anume mod de existență a omului.

Filosoful și, în felul său, ființa umană ca epistemolog și uneori ca simplu agent potențial cunoscător „aruncă săgeți aprinse în întunericul metafizic”, prin intuiții și imaginație. Cunoașterea este parte a culturii, iar cunoașterea științifică, parte a culturii științifice, la rândul său, inclusă în cultura umană, în general. Omul are privilegiul culturii ca destin.

Numai omul este o ființă binecuvântată cu destin cultural dincolo de legile biologice care îi guvernează existența. Cultura reprezintă un mod de existență pentru om; omul e în viziunea lui Blaga produsul și exponentul unei mutații ontologice, pe care o confirmă și o reconfirmă prin activități specifice. Cultura este modalitatea omului de a cuprinde universul prin „stilizare” și prin creații cu caracter „cosmogonic”.

Omul este unic depozitar al unei dualități specifice, unice, creativitate-cunoaștere și, astfel, în felul său, omul este un demiurg, situat în orizontul misterului, poarta de acces către absolut și metafizic. Deși demiurgia umană are limitele sale biologice este suficient de remarcabilă pentru a atrage și a *merita* atenția Marelui Anonim, a centrului metafizic al lumii, atenție acordată prin limitări metafizice, reunite de Lucian Blaga în formula „cenzura transcendentă”. De aici decurg limitări metafizice ale cogniției umane, ale cuceririlor cunoașterii omului.

⁸ Nota lui Lucian Blaga arată că „Fenomenologia contemporană a dus, ca metodă și concepție, la un pluralism de sfere, la o disoluție a lumii în «sfere existențiale», la un pluralism de sfere, între care, prin sine însăși, fenomenologia nu mai e în stare să facă legătura. Precizia pe care fenomenologia o aduce, desigur, în descriția singuraticelor regiuni existențiale, e răzbunată de-o disoluție completă a viziunii totale. Fenomenologia a tăiat firul secret, pe care erau înșirate mărgăritarele. Fenomenologia, neputând prin propriile ei puteri, să reconstruiască colanul, invită la depășire. Viziunea metafizică, construcția, e singură în stare să refacă unitatea. Ideea noastră despre mutațiunile ontologice, pe care o propunem aci, e o idee metafizică, concepută în analogie cu mutațiunile biologice, dar pe un plan mult mai profund. Ideea noastră despre mutațiunile ontologice e destinată să ierarhizeze și să corecteze metafizic «pluralismul fenomenologic» și să netezească din nou calea spre o viziune totală, unitară. În adevăr, ideea despre mutațiunile ontologice implică concepția că modurile existențiale sunt susceptibile de-o coordonare și de-o ierarhizare. O mutațiune superioară încapsulează pe aceea peste care ea se clădește. *Astfel de pildă modul «existenței umane în orizontul misterului pentru revelare» încapsulează modul existenței animale întru imediat și securitate* [subl. ns.]. În legătură cu mutațiunile ontologice se ridică firește numaidecât și problema metafizică, dacă și în ce măsură o asemenea mutațiune superioară este virtualmente cuprinsă în modul inferior, sau dacă ea corespunde unui nou act creator, unei intervenții generatoare a fondului izvoditor. Cu această problemă ne vom ocupa însă altădată.” Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, ed. cit., pp. 369–370.

Spre deosebire de Kant, Lucian Blaga recurge la conceptul de categorii abisale, categorii „stilistice”, spune filosoful, ce nu pot fi redate explicit, dar care sunt funcționale cognitiv și stilistic și modelează deopotrivă sfera cunoașterii și sfera creativității umane.

Categoriile stilistice sunt abisale deoarece erup din profunzimi insondabile ale ființării, se manifestă în creațiile umane, provenind dintr-o sferă profundă inconștientă, ajung să transpară în creațiile artistice și cognitive. Acestea sunt și categorii ale spontaneității, spre deosebire de categoriile kantiene ale receptivității. În artă, în religie, în filosofie și în știință, aceste categorii ajung să imprime un stil, iar creativitatea umană propriu-zisă ajunge să se înscrie într-un orizont stilistic specific. Vorbim de stiluri de gândire și creație, care, în interpretarea Angelei Botez⁹, acționează *împreună* cu categorii de tip kantian, creând în cazul filosofiei lui Lucian Blaga un tablou categorial original compus din categorii ale spațiului (finit, sferic, infinit, ondulatoriu, alveolar sau plat); ale timpului (arteziană, cascadă, fluviu); ale atmosferei (afirmare, negare, neutralitate); categorii ale orientării (anabasice, de înaintare; catabasice, de retragere; ori staționare); categorii formative (individuale, tipice, elementare).

Aici, în interacțiunea dintre categoriile abisale și cognitive, se întrezărește zona de vase comunicante între cunoaștere și creație în filosofia lui Blaga.

Lucian Blaga, poetul care se declară păstrătorul „corolei de minuni a lumii”, propune în filosofie o concepție originală despre cunoaștere, cu relevanță și în anumite zone științifice ale fizicii contemporane. Astfel, în construcția filosofică pe care o construiește, problema cunoașterii este tratată original din perspectiva conținutului conceptual și a sensului acestui conținut conceptual. Un tip consacrat de cunoaștere este „cunoașterea paradisiacă”, cea aristotelică, bazată pe rațiune și pe principiul identității. Celălalt tip este „cunoașterea luciferică” a incertitudinii, care explorează zonele misterului și se înscrie într-un mod extra-logic, meta-logic, întemeiat pe alt tip de raționalism, numit „ecstatic”. Pentru cogniția de tip luciferic, misterul devine material de lucru: obiectul cunoașterii se află divizat într-o componentă „fanică” ce se poate manifesta și o parte „criptică”, ascunsă, ceea ce determină o anume criză a obiectului, „cunoscut”, într-un cu totul alt sens, situarea în mister a acestui obiect, fiind nezdruncinată.

Exemplul clasic, oferit chiar de către Lucian Blaga este acela al dualității undă-corpusul, o antinomie, o metaforă revelatorie, care „modulează” misterul, și explică lumina fără a diminua misterul pe care lumina îl prezintă în fața omului.

Cunoașterea este conceptualizată de către Lucian Blaga și cu o orientare, cu un sens +/_ , după modelul din matematică și direcția prin raportare la mister, putem avea plus-cunoaștere, minus-cunoaștere și zero-cunoaștere. Plus-cunoașterea o asociem raționalității aristotelice, demersului științific centrat pe experiment și „științei normale”, pentru a împrumuta o formulă de la Tomas Kuhn, pe care o

⁹ Angela Botez, *Filosofia românească în dispunere universală*, București, Editura Pro Universitaria, 2012, pp. 225 și urm.

considerăm sugestivă. Dar putem să ne referim la fel de bine la stadiile științei netulburate de aspecte problematice, de mistere, pentru a veni mai aproape de terminologia lui Blaga. Zero-cunoașterea, în interpretarea mea, corespunde stadiilor de confirmare și aprofundare în filosofie și știință.

Totodată, iată ce observă Lucian Blaga despre plus-cunoaștere: „Raționalizarea consecventă pe calapodul identității duce prin natura ei la o imobilizare a existenței.”¹⁰ „Imobilizarea” existenței nu este benefică cunoașterii. Pentru Blaga situarea agentului cunoscător în orizontul misterului reprezintă antipodul unei astfel de imobilizări.

Omul se ridică deasupra cunoașterii procedurale și experimentale prin minus-cunoaștere, cunoașterea aceea care pătrunde cumva în unele dintre problemele despre care se credea că nu se poate spune nimic.

Cunoașterea individuală *se împărtășește* [subl. ns.] din actul transcenderii exact în măsura în care printr-un asemenea act nu se contravine la intențiile cenzurii transcendente, adică în măsura în care prin actul transcenderii nu se cucerește în sens *pozitiv* misterul existențial. În măsura în care, prin actul transcenderii, misterul existențial nu va înceta să fie apărât.¹¹

Este modul în care Lucian Blaga se raportează diferit la principiul lui Heisenberg și la ideea că observatorul modifică cu necesitate realitatea observată. Raționalitatea omului este importantă, dar nu este absolutizată de filosof și actul de cunoaștere nu este centrat pe raționalitate, diminuată întrucâtva la rolul de instrument alături de intuiție, imaginație, inspirație... „Raționalitatea nu este o punte de contact între om și Marele Anonim, ci mai curând un izolator (...) raționalitatea e o structură imprimată cunoașterii individuate în ordinea cenzurii transcendente.”¹²

Minus cunoașterea și cunoașterea luciferică sunt asociate; de fapt, acestea sunt două moduri de a exprima aceeași orientare paradoxală în cunoaștere, acele conceptualizări teoretice novatoare și adesea literare care apar la schimbarea de paradigme în cunoaștere, uneori, accidental. „Orice complicație accidentală a unui foc ascuns (o anumită interpretare revelatorie, în termeni mai simpli) poate fi privită și ca revelare a unui mister.”¹³ De aceea, „planul creațiunii este mai larg, mai cuprinzător și mai complex decât planul de apărare a misterelor. (...) Apologia ontică a misterelor e un moment necesar, cerut de contrapuncția complexă, pe portativele căreia se împlinește creațiunea.”¹⁴

Cunoașterea este o creație în sensul de activitate și în sensul de aport subiectiv: „Individuațiunea e masiv angajată cu factori subiectivi în *producerea* ca atare a cunoașterii.”¹⁵ Într-o descriere aproape literară, cunoașterea care aduce avansul,

¹⁰ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, București, Editura Minerva, 1983, p. 677.

¹¹ *Ibidem*, p. 515.

¹² *Ibidem*, p. 500.

¹³ *Ibidem*, p. 504.

¹⁴ *Ibidem*, p. 505.

¹⁵ *Ibidem*, p. 507.

care schimbă paradigme și moduri de înțelegere este „vie”, „organică”, „complicată” și „paradoxală”: „Cunoașterea individuată, cleștar viu și organic, are aspecte mai complicate în muchii mai paradoxale, ca să poată fi cuprinsă prin vreuna din formulele unilaterale pe care le propun obiectiviștii și subiectiviștii.”¹⁶ În consecință, cunoașterea, dacă recurge la soluții intermediare între obiectivism și subiectivism, acestea nu trebuie să fie neapărat eclecticice, arată Blaga, ci pot fi „soluții esențialmente noi”, „pot să depășească pozițiile anterioare”. Putem spune despre unele dintre noile soluții, că sunt „luciferice”, că sunt exact ca „iluminări ale întunericului metafizic”, cu metaforele noastre revelatorii, pătrunzătoare, care chiar par bijuterii artistice ale unei creații de cunoaștere smulsă dintr-un alt tărâm [formularea noastră].

Cunoașterea reprezintă o creație, o tentativă de a cuprinde în modul cel mai pozitiv și obiectiv misterul existențial, apărât neîncetat de Marele Anonim (centrul metafizic, o altă metaforă revelatorie). Această tentativă, conduce la unele reușite de cunoaștere de tip pozitiv, dar și la multe realizări de tip „luciferic”, care depășesc ideile anterioare prin antinomii, prin noi descrieri metaforice, paradoxale, care nu reduc misterul la cunoaștere pozitivă, ci la „idei teoretice”, generatoare de noi teorii și noi viziuni paradigmatică - viziuni explicative.

Din această perspectivă, viziunea lui Lucian Blaga este ea însăși o creație metaforică revelatorie, imaginară și, în acest sens, o creație, o operă de artă. În acest sens, cunoașterea de tip luciferic este adesea aceea ce duce lucrurile mai departe în filosofie și uneori în știință, așa cum se întâmplă în fizica contemporană spre exemplu, în *string theory*, care consideră că filamente minuscule de energie vibrează în 11 dimensiuni și creează toate particulele și forțele din univers (vezi, spre exemplu, studiile fizicianului Brian Greene, între alții). Metafora revelatorie este „acasă” în lumea cunoașterii filosofice și în lumea cunoașterii științifice.

Alexandru Surdu evidențiază o preeminență filosofică asupra științei care nu se constituie ca respingere a științei în cazul lui Lucian Blaga:

Lucian Blaga era bine informat în privința noutăților filosofice, dar și a celor științifice, din perioada premergătoare celui de al Doilea Război Mondial. Prin funcțiile sale, ca reprezentant al României în diferite țări europene, el afla și își procura lucrările care prezentau interes. Ce-i drept, în privința preocupărilor științifice, moda neopozitivistă era în plină efervescență (...) Blaga face referințe frecvente la evenimentele științifice ale vremii, fără citatele obișnuite de autori, lucrări și pagini, nu fiindcă nu le-ar fi știut, ci pentru că nu-l preocupau în mod special, și, spre deosebire de majoritatea filosofilor contemporani, n-a căzut în ispita scientismului neopozitivist. Mai mult, asemenea lui Schelling, se bucura când afla că științele moderne îi confirmă previziunile, dar n-a eșuat niciodată în vreunul din domeniile acestora, cum au făcut-o alți filosofi care au alergat toată viața după „coada” vreunei științe, alegându-se, cum este și firesc, numai cu ceea ce lasă acestea în urmă. În microfizică, datorită aparatului performant și a intervenției savantului în desfășurarea experimentelor, se ajunge până la

¹⁶ *Ibidem*, p. 509.

limitele transcendenței, la fenomene inexplicabile cu mijloacele inteligenței și ale rațiunii, care conduc la contradicții, paradoxe și antinomii. În macrocosmos, datorită observațiilor prin sateliți, au fost descoperite fenomene care se petrec cu viteze apropiate sau mai mari decât cea a luminii, ceea ce îndreptățește readucerea în actualitate a butadei după care plecând din punctul A spre punctul B, dacă depășești viteza luminii, ai putea să ajungi în B chiar înainte de a porni din A! Să nu mai vorbim de situația în care un cosmonaut s-ar putea întoarce pe Pământ dintr-o călătorie atât de rapidă, încât să ajungă înapoi chiar înainte de a se fi născut!¹⁷

Tocmai fiindcă este interesat în principal de transcendență de ceea ce se situează dincolo de lume) Lucian Blaga nu poate aborda cunoașterea ca simplă cunoaștere a lumii, ca simplă receptare sau receptivitate față de mediu, față de obiect, și astfel doar ca demers sistematic, de organizare și ierarhizare de noțiuni, sau de categorii (*kata tinos legetai*, de la Aristotel, ne atrage atenția și Alexandru Surdu¹⁸). Acestea sunt adevărate „focare organizatoare în cadrul conștiinței”, prin intermediul cărora subiectul cunoscător („subiectul cognitiv”), după cum evidențiază Al. Surdu¹⁹, își face ordine în gândire: își trece obiectele gândirii prin „strunga unei categorii”. Dar aceste focare devin adesea focare creative, iluminând aspecte nebănuite de tip antinomic, paradoxal, teoric, vizitând și explorând orizontul misterului și ca orizont al unui stil.

Cunoașterea luciferică, cea care „nu strivește corola de minuni a lumii” și acceptă ireductibilitatea misterelor și chiar a iraționalului la raționalizări diverse, este o cheie paradoxală și incomodă de acces spre zona de interferență dintre imaginație, creativitate, știință și filosofie, căci toate aceste ingrediente sunt mereu prezente împreună într-o expresie a singularității omului ca agent cunoscător. Cunoașterea se impune ca o creație, creația ca un act de cunoaștere, iar rolul activ revelator specific omului este un demers de cunoaștere pragmatist, cu aspecte și reverberații metafizice.

Observăm că și Eugeniu Nistor²⁰ surprinde un tip specific de învecinare a filosoficului și științificului, evidențiind ideea relativismului criteriilor pozitivistice, pe de o parte, și, pe de altă parte, o anumită „învecinare” a filosofiei cu știința, dar mai ales o distingere a acestor domenii, pornind de la Lucian Blaga. Dacă este adevărat că filosofia „este mult mai radicală decât știința în privința atitudinii adoptate față de simțul comun”, căci filosoful este creator al unei lumi, iar omul de știință, mai ales cel ancorat în cunoașterea paradisiacă doar observator și comentator al lumii, atunci e adevărat și că o problemă științifică are totdeauna o arie circumscrisă și o zare interioară complex determinată”. În interpretarea noastră, accentul cade pe termenul final. „Zarea

¹⁷ Alexandru Surdu, *Cu Lucian Blaga spre tainele sufletului românesc*, în „Contemporanul”, nr. 12, dec. 2016.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Eugeniu Nistor, *Misterele lumii acesteia, cunoașterea luciferică și cenzura transcendentă a Marelui Anonim*, în „Caietele Blaga”, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2018. V. și E. Nistor, *Blaga despre conștiința filosofică și creația metafizică*, „România literară”, nr. 7/2020.

interioară a problemei științifice este determinată: precisă și mai ales limitată”, spune Lucian Blaga. Dar nu este această zare interioară tocmai orizontul misterului? Considerăm că răspunsul potrivit este cel afirmativ. Tensiunea unei probleme, generată de raportarea fanicului la ideea teorică este mai accentuată și mai fertilă cu cât orizontul misterului este mai depărtat și mai amplu.

Eugeniu Nistor surprinde și ideea deosebit de importantă pentru demersul nostru din acest studiu, că, prin rezultatele lor finale, cunoașterea luciferică ajunge la rezultate la care cea paradisiacă, „fiind primară, niciodată n-ar putea să ajungă”²¹. Subliniind apartenența cunoașterii paradisiace la o „cunoaștere înțelegătoare”, suficientă sieși și dependentă de obiect, Blaga arată și că cealaltă cunoaștere, luciferică, se detașează întrucâtva de obiect, obiectul său fiind misterul asociat obiectului și, provocând în obiect o scindare, între o parte care se arată și o parte care se ascunde, în mod tipic pentru creație, va adânci domeniul neliniștii, problematicului, imaginativului și chiar fantasticului. Nu seamănă uneori știința cu științifico-fantasticul?

Michael Jones²² arată că, deși poate părea exagerat să argumentezi că Blaga, ca „filosof continental ale cărui lucrări conțin puține referiri la pragmatismul american, este el însuși un pragmatist”, lucrurile așa stau, mai ales când reluăm în mod concret ideile centrale ale pragmatistilor americani. Perspectiva noastră este că principala dificultate de depășit este aceea că Lucian Blaga a propus un sistem filosofic disciplinar cu teme metafizic. Pentru Jones, epistemologia lui Blaga se pretează la un argument pentru pragmatism, în sensul pragmatismului american, mai ales că cele două trăsături esențiale ale pragmatismului american sunt repudierea strategiilor epistemologice care vizează apodictic certitudinea și propunerea unui criteriu pragmatic al adevărului. Aceste aspecte reprezintă o altă formulare a maximei pragmatismului și a ideii că rezultatele cunoașterii reprezintă ceva ce facem, mai degrabă decât ceva ce descoperim. Așa cum observă și Michael Jones, Blaga respinge obiectivul certitudinii apodictice pe o serie de temeuri, toate corelate cu centralitatea misterului și a revelației în ceea ce privește cunoașterea luciferică. Și fără a o spune apăsător, este clar că acest tip de cunoaștere, minus cunoașterea este aceea care „smulge” ceva ce nu poate fi cunoscut, „dislocat” din mister și integrat în cunoaștere ca o construcție antinomică. Din perspectiva situării întru mister și revelație și din perspectiva construcțiilor antinomice, demersul epistemologic este pragmatist. Altfel spus, în perspectiva lui Lucian Blaga, cunoașterea este o creație.

În lucrarea *Neopragmatism și postliberalism. Un Weltanschauung contemporan*²³ arătam că Charles Sanders Peirce (1839–1914) a elaborat în mod independent de Husserl o fenomenologie ca „studiu ce observă diferitele elemente implicate de

²¹ *Ibidem.*

²² Michael S. Jones, *Lucian Blaga: An American Pragmatist in Europe?*, East-West Cultural Passage: Journal of the “C. Peter Magrath”, *Research Center for Cross-Cultural Studies* no. 4, 2005, pp. 29–49.

²³ Henrieta Anișoara Șerban, *Neopragmatism și postliberalism. Un Weltanschauung contemporan*, București, Editura I.Ș.P.R.I., 2021.

ceea ce experimentăm”, în ceea ce au în comun în clasele pe care le compun, în ceea ce au diferit și în ceea ce au relațional, pentru a „dezvălui *structura fundamentală* (subl. ns.) a experienței pe care o experimentăm”. Dacă înțelegem acest „ceea ce experimentăm”, atât în sens epistemologic, cât și ontologic din perspectiva lui Lucian Blaga, fenomenologia este îndatorată unei anumite situații. Omul este situat în orizontul misterului ceea ce presupune în mod profund o logică a descoperirii, descoperirea fiind înțeleasă ca dezvăluire și mai ales ca muncă cu misterul, dar nu ca ceva *real* peste care se întâmplă să dăm, fie într-un demers metodologic, fie într-un demers întâmplător. Dacă accentul cade pe muncă, avem aici sensul pragmatic, în timp ce, dacă accentul cade pe mister avem o viziune metafizică indusă în miezul gnosologiei și epistemologiei lui Lucian Blaga. Aceasta este susținută de o slăbire a dihotomiei realitate-irealitate, precum și de o abordare neașteptată emancipată de preconcepții, dar nu de anumite așteptări metodologice și apodictice²⁴.

Noi cercetări pun în evidență opera lui Lucian Blaga în confluență cu ideile dezvoltate de filosofi precum Gaston Bachelard și Ștefan Lupașcu²⁵. Se profilează un demers transgresiv (Irina Dincă), pe care îl putem aprecia și ca transversal (Calvin O. Schrag²⁶), menit a descrie o cotitură pragmatică a consensului, mai precis, modul în care opera lui Lucian Blaga oferă o hermeneutică a integrării și depășirii transgresive a antinomiilor, sub semnul terțului inclus. Acesta este temeiul nucleului transfigurator al paradoxului dogmatic și nucleul viziunii epistemologice a lui Blaga, înțelegând astfel „paradoxul dogmatic” ca pe o sinteză a antinomiilor

²⁴ Așa cum evidențiam și în lucrarea *Neopragmatism și postliberalism. Un Weltanschauung contemporan*, Herbert Spiegelberg a identificat patru aspecte comune perspectivelor fenomenologice ale lui Husserl și Peirce, pe care le apreciem a fi similare și cu perspectiva lui Blaga, care nu este declarativ fenomenologică, dar are valențe fenomenologice vădite: 1. O abordare proaspătă, intuitivă, introspectivă și descriptivă a ceea ce este observat, fără preconcepții teoretice. 2. Ignorarea deliberată a dihotomiei realitate-irealitate. 3. Insistența privind diferențele radicale dintre fenomenologie și psihologie. 4. Pretenția că o astfel de fenomenologie va putea juca un rol științific riguros nu numai pentru filosofie, ci și pentru logică. Herbert Spiegelberg, „Husserl’s and Peirce’s phenomenologies: Coincidence or interaction?”, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 17, p. 164–185. Pentru valențele fenomenologice ale operei lui Blaga vezi și, spre exemplu, Viorel Cernica, „Transcendența în fenomenologia husserliană și în metafizica blagiană”, *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. X, *Teme ontologice: existență, ființă, realitate*, București, Editura Academiei Române, 2014.

²⁵ Irina Dincă, „Configurarea Paradigmei Terțului Inclus – Blaga, Bachelard, Lupașcu”, *Lucian Blaga Yearbook*, vol. 20, nr. 1, 2019, pp. 14–25. DOI:10.2478/clb-2019-0002.

²⁶ Transversalitatea este un hexis caracteristic gândirii. C. O. Schrag consideră că este foarte important să discutăm această bună situație „transverală” în legătură cu raționalitatea, în condițiile în care acest concept este extrem de problematizat. „Ce înseamnă să fii rațional?” reprezintă o întrebare despre filosofi, cei pregătiți să o adreseze și să o soluționeze. Totodată, implică o analiză a modului de a soluționa limitele și crizele modernității, propunerile și soluțiile postmodernității, semnificațiile transmodernității și ale rolului de „gardian al raționalității” pentru filosof, dincolo și dincoace de dihotomii. Calvin O. Schrag, „Transversal Rationality”, T.J. Stapleton (ed.), *The Question of Hermeneutics. Contributions to Phenomenology*, vol 17. Springer, Dordrecht, 1994. https://doi.org/10.1007/978-94-011-1160-7_4.

soluționată la nivel transcendent, nu la nivel concret și într-o logică paradoxală²⁷. Această logică paradoxală este prezentă și în construcțiile teoretice transgresive ale lui Gaston Bachelard (un adevărat suprarrealism filosofic) și în perspectiva integratoare a lui Ștefan Lupașcu caracterizată prin logicile dinamice ale contradicției și terțului inclus, fertile unor direcții actuale paradigmatic-epistemologice²⁸.

Toate aceste elemente descriu construcția metafizică și întemeierea epistemologică a filosofiei lui Lucian Blaga. În special, în legătură cu deosebita contribuție epistemologică blagiană, putem spune că filosofia despre cunoaștere a lui Lucian Blaga se bazează pe profunda încredințare paradoxală că, așa cum formula Marcel Gachet și evidenția apoi Vasile Tonoiu, „planurile lui Dumnezeu sunt totodată insondabile și esențial cognoscibile”.²⁹ La Lucian Blaga, din perspectiva noastră, este impresionantă exact această logică paradoxală specifică subiectivității și *singularității*³⁰ modului ontologic uman. Printr-un *hexis* singular asociabil nu numai a omului, ci și societății omenești „întru mister și revelație” (Lucian Blaga), omul întoarce lucrurile către subiectivitate și pune marca subiectivității asupra lumii prin pleiada de creații care îi descrie și ontologia și gnoseologia și epistemologia. Ființa umană trăiește creând și cunoscând, ambele parte ale aceluiași flux ontologic. Subiectul cunoscător își „omologhează” ființarea prin cunoașterea-creație.

²⁷ Irina Dincă, *op. cit.*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ Apud Vasile Tonoiu, *Ontologii arhaice în actualitate*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 385.

³⁰ Lucian Blaga evidențiază: „Am arătat de atâtea ori că omul este o ființă care, în calitatea sa eminamente *umană*, există într-un anume orizont și pentru un anume scop; omul ne apare prin menirea sa, angajat într-un mod ontologic ce-l desparte de animale printr-o adevărată prăpastie: omul există în orizontul misterului și în vederea revelării. Rezultatele acestui mod existențial sunt creațiile, plâsmuirile revelatorii ale culturii. Orice creație de cultură, de la o poezie la o idee metafizică, de la un gând etic la un mit religios, este în sine o mică lume, un univers.” Lucian Blaga, *Ființa istorică*, ediție îngrijită și postfață de Tudor Cățineanu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pp. 76–77.

